

*Izvorni naučni rad*

Primljeno 1. 7. 2018, prihvaćeno za objavljivanje 17. 9. 2018.

**Mr. Muamer Neimarlija**

Islamski pedagoški fakultet Univerziteta u Zenici

muamer\_n@yahoo.com

## **RECEPCIJA KUR'ANSKIH I HADISKIH POTICAJA ZA RAZVOJ ZNANOSTI U KLASIČNOM I MODERNOM MUSLIMANSKOM SVIJETU**

### ***Sažetak***

*Cilj ovog rada je načelna usporedba recepcije kur'ansko-hadiskih tekstova o znanosti u klasičnom i modernom svijetu islamske kulture. Za tu svrhu urađena je (re)interpretacija pojedinih tekstova unutar konstitutivnih izvora islama, Kur'ana i sunneta Muhammeda, s.a.v.s., koji se referiraju na znanost, s jedne strane, te prezentacija muslimanskog odnosa spram znanosti u srednjovjekovnom i modernom dobu, s druge strane. Pri tome, odabrani su samo određeni - u skladu sa autorovom procjenom relevantniji - kur'ansko-hadiski tekstovi kao predmet detaljnije analize. Također, dati su blic-indikatori muslimanskog odnosa spram znanosti, predstavljeni kroz referentne znanstvene inovacije i aktuelne statističke podatke.*

*Za potrebe ovog rada korišten je metodološki pristup utemeljen u spoju tradicionalnog i racionalnog tefsira (Halilović, 2015), te primjeni historijske metode (Grandić i Karić, 2009).*

*Ustanovljeni nalazi svjedoče o diskontinuitetu početnog znanstvenog žara unutar muslimanskih krugova, kao i o postojanju korelacije između višestoljetne znanstvene impotentnosti i dugotrajnog civilizacijskog posrnuća muslimanske zajednice – ummeta.*

**Ključne riječi:** Kur'an, hadis, znanost, znanje, muslimanska civilizacija.

### **Uvod**

Savremeni civilizacijski položaj muslimanskih naroda karakterizira posvemašnja komparativna inferiornost. Za razliku od perioda srednjovjekovlja, muslimanski narodi današnjice uglavnom su konzumenti dostignuća koja ostvaruju druge zajednice, što ih je dovelo u status marginalnih skupina, ovisnih o konstruktorima

*mainstream* tokova svjetske civilizacije. Uzimajući u obzir gledište da je intenzitet sveukupnog progressa i svjetski položaj bilo kojeg društva određen, prije svega, znanstvenim angažmanom članova njihove akademske zajednice, da se naslutiti postojanje određenih nepravilnosti u današnjem općemuslimanskom poimanju i odnosu spram nekih aspekata znanosti. Slijedom takvog razmatranja, a imajući u vidu prelazak iz statusa civilizacijskih predvodnika u poziciju sljedbenika, postavlja se pitanje šta se kod muslimana promijenilo u njihovom odnosu spram znanosti. Znajući da Kur'an i sunnet predstavljaju ishodišni tok muslimanskih vrijednosti, putem kojeg je razvijena specifična muslimanska kultura i osigurana srednjovjekovna liderska pozicija, bitno je propitati na koji način su sadržaji unutar konstitutivnih izvora islama poticajni za razvoj znanosti, te kako su razumijevani od strane muslimanskih učenjaka srednjeg vijeka shodno znanstvenim rezultatima postignutim u tom periodu. U namjeri da se dođe makar do djelimičnog odgovora na gornju zapitanost, bit će predstavljene samo neke kur'ansko-hadiske (pro)pozicije u vezi znanosti i njihova recepcija u klasičnom svijetu islamske kulture kao kontrapunkt sadašnjem stanju. Za potrebe ustanovljavanja korelacije stanja muslimanskih naroda danas i njihovog odnosa spram znanosti, bit će izneseni referentni statistički podaci. Nalazi ranijih istraživanja na predmetnu temu nisu grupirani u zasebnu cjelinu, već su nizani sekvencijalno i tematski, u skladu sa metodološkim potrebama rada. Imajući u vidu širinu teme i ograničenost prostora, nije se pristupilo dubljoj elaboraciji tematskih cjelina, mada svaki segment rada zaslužuje širi znanstveni osvrt.

Rad je podijeljen na uvod, glavni dio sa odjeljcima i zaključak. U prvom segmentu glavnog dijela prikazuje se opća znanstvena podjela u islamu. Drugi odjeljak rezerviran je za propitivanje statusa intencije u znanstvenom radu. U trećem dijelu dovodi se u vezu ibadet i znanost. Četvrti dio tretira problematiku širenja i uskraćivanja informacija. U petom dijelu autor se referira na sadržaje koji utemeljuju nužnost usklađivanja teorije i prakse, dok u šestom istražuje tekstove relevantne za koncept cjeloživotnog učenja. Sedmi dio je ilustracija recepcije kur'ansko-hadiskih poticaja za razvoj znanosti u klasičnom svijetu islamske kulture. Stepem vjerodostojnosti svih navedenih predaja Poslanika, s.a.v.s., jeste *hasen ili sahih*.

## Kur'anski i hadiski poticaji za razvoj znanosti

Zapitanost koja čovječanstvo prati od njegovog začetka jeste poimanje čovjekove egzistencijalne svrhe. Kur'an časni iznosi precizan tekst u vezi razloga čovjekovog stvaranja i zemaljskog situiranja. Svrha čovjekovog stvaranja je ibadet (Kur'an, 51:56)<sup>1</sup>, a cilj njegovog boravka na Zemlji je realizacija misije namjesništva (Kur'an, 2:30). Na određen način, namjesništvo se može posmatrati kao zadatak uspostavljanja pravilnog odnosa čovjeka sa sveukupnom stvarnošću koja ga okružuje.

Kada je u pitanju spoznajni i djelatni aspekt ljudskog odnosa prema stvarnosti, čovjek može ili (1) pretpostavljati ili (2) znati da je njegov odnos prema svijetu ispravan. Prvi pristup, pri kojem se čovjek stihijski odnosi prema sveukupnom okruženju, devalviran je kur'anskim tekstom. Uzvišeni Allah kaže: "Većina njih slijedi samo pretpostavke; ali pretpostavke nimalo nisu od koristi Istini (...)" (Kur'an, 10:36) U ovom ajetu primjetna je dihotomija između pretpostavke<sup>2</sup> i istine. Štaviše, pretpostavka kao opozicija znanju još izravnije spomenuta je u sljedećem ajetu: "A o tome ništa ne znaju, slijede samo pretpostavke, a pretpostavka istini baš nimalo ne koristi." (Kur'an, 53:28) Ovdje su eksplicitno suprotstavljeni termini *pretpostavka* (zann) i *znanje* (ilm), što nas navodi na zaključak da se radi o izrazima koji tretiraju isključive pojmove. Stoga, uzevši uobzir moguće relacije između pojmova koje odražavaju izrazi *istina*, *znanje* i *pretpostavka*, kao jedini efektivan pristup pri uspostavljanju čovjekovog odnosa prema egzistencijalnom ambijentu preostaje nam znanstveni.

Pored toga, ne bi se trebalo izgubiti iz vida ni to da je islam uvjetovao znanstvenost rasprave postojanjem odgovarajuće argumentacije onda kada je Allah, dž.š., objavio: "(...) Ti reci: "Dokaz svoj dajte ako je istina to što govorite!" (Kur'an, 2:111) Dodatni značaj ove poruke sadržan je u činjenici da je ovaj ajet objavljen u vremenu i prostoru gdje su sablja i krvna veza bili jedini argumenti za ili protiv. Zato je ovakav intelektualni otklon/uklon u postojećem ambijentu bio izuzetan civilizacijski

---

<sup>1</sup> U radu će biti korištena ova forma citiranja prijevoda značenja Kur'ana časnog (Korkut, 1992), pri čemu, prva cifra u zagradi predstavlja broj sure, a druga broj ajeta.

<sup>2</sup> Ovdje pretpostavka ne podrazumijeva znanstvenu hipotezu kao polaznu tačku u znanstvenom radu.

iskorak, čiji ishod je, u konačnici, bio promjena sveukupnog socijalnog statusa tadašnjih Arapa.<sup>3</sup>

Moguće je da u tome leži temeljna poruka ajeta: "(...) Reci: 'Zar su isti oni koji znaju i oni koji ne znaju?' (...)" (Kur'an, 39:9). Negacija istovjetnosti, ovdje indirektno prisutna kroz formu pitanja, uključuje polazni princip ljudskog pristupa u potrazi za odgovorima na njegove ovosvjetske i onosvjetske dileme – princip znanstvene relevantnosti. U tom smislu, muslimani vjeruju da se u Kur'anu i Poslanikovom, s.a.v.s., hadisu nalaze odgovori i najpotpunija objašnjenja na sve zapitanosti, bilo načelno ili detaljno. To implicira da je i položaj znanosti u islamu sasvim jasno određen unutar tih tekstova. U Kur'anu se, primjerice, riječ *znanje* (ilm) spominje 80 puta, a izvedenice iz nje na stotine puta (Mlivo, 1997). To ukazuje na značaj koji islam pridaje ovoj tematici, budući da je jako važno ono što je makar jednom spomenuto u Kur'anu, a kamoli termin koji se javlja 80 puta (El-Karadavi, 2012).

Stoga, oslanjajući se na konstitutivne izvore islama, u nastavku ćemo pokušati predstaviti kur'ansko-hadiski pogled na pojedina stajališta u vezi znanosti.

### **Opća znanstvena kategorizacija**

Naprijed su navedeni neki fragmenti iz Kur'ana koji tretiraju pitanje znanosti i impliciraju obliciju kao normativni stepen muslimanskog odnosa prema znanosti. Također, Poslanikov, s.a.v.s., govor na isti način valorizira opću relaciju spram znanosti. Muhammed, s.a.v.s., ističe: "Traženje nauke je vjerska dužnost svakog muslimana, i zaista onom ko traži nauku oprost grijeha moli

---

<sup>3</sup> Danas, opet, u eri znanosti, svjedoci smo da je unutar muslimanska atmosfera u mnogim državama kontaminirana argumentom sile pa je i prisustvo katastrofičnih tendencija neizbježna. Iako ni klasični muslimanski svijet nije bio lišen oružane disputacije, razarajući kapacitet sredstava sile u modernom dobu je povijesno neuporediv. Budući da se argument sile općenito koristi kao unilateralno sredstvo eliminacije opozitnog stava i djelovanja, isti se može posmatrati kao samoregulirajući faktor ustanovljavanja interakcije muslimanskih naroda danas. Ustrajnost na relacijama koje karakterizira nasilje opravdava i pitanje koliko je i da li je, uopće, sila argumenta, kao znanstveni princip izgradnje međumuslimanskih odnosa, moguća u takvom ambijentu. Takva intermuslimanska zbilja nalaže hitan znanstveni odgovor na postojeću situaciju. U suprotnom, odsustvo ili uklanjanje znanstvenog pogleda nameće zaključak da je naša percepcija stvarnosti bliža nasumičnosti (pretpostavci) negoli sistematičnosti (znanju).

svaka stvar, pa čak i ribe u moru" (Arif, 2000, str. 150). Ove riječi imaju posebnu težinu za muslimana svjesnog nivoa šerijatskopraavnog normiranja, znajući da se za neispunjavanje farza, što predstavlja grijeh, mogu očekivati odgovarajuće posljedice. Zbog toga, ovaj hadis sadrži intrinzično prisiljavajuću notu kada je u pitanju znanstveni angažman svakog člana muslimanskog društva, shodno pojedinačnim sklonostima i kompetencijama.

Pri tome, držimo bitnim naglasiti da islam ne pravi (isključujuću) distinkciju između tzv. vjerskog i tzv. svjetovnog znanja u pogledu zadovoljenja potreba pojedinca ili neke zajednice, budući da vitalnost kompleksne ljudske konstitucije zahtijeva funkcionalnost svakog njenog dijela. U tom smislu, postoji samo korisno i nekorisno znanje, tj. ono znanje od kojeg čovječanstvo ima ovosvjetsku i onosvjetsku korist i znanost od koje nema koristi nikako ili je, ustvari, štetna<sup>4</sup>.

Na tragu rečenoga, Muhammed, s.a.v.s., dao je adekvatne instrukcije svojim sljedbenicima kada je rekao: "Molite Allaha da vam da korisnu nauku, a utječite se Allahu od nauke koja ne koristi" (Arif, 2000, str. 138). U hadiskoj literaturi zabilježeno je da je Poslanik, s.a.v.s., u vlastitu praksu pretočio gornji savjet upućen muslimanima. Naime, Enes, r.a., veli da je Muhammed, s.a.v.s., rekao: "Moj Bože, ja se zaista utječem Tebi od nauke koja ne koristi, i od djela koje nije kod Tebe primljeno, i od dove koja nije uslišana" (Arif, 2000, str. 56). Unatoč iznesenim hadiskim predajama, moguće je da se jave određene sumnje u vidu zapitanosti kako je moguće da znanost ne bude korisna. Kur'an časni otkriva mogućnost kada znanje za rezultat nema korist. Parcijalna znanstvena orijentacija, nastala kao proizvod parcijalne svjetonazorske svijesti u pogledu temeljnih istina, kur'anskom terminologijom evaluirana je kao neznanje: "(...) ali većina ljudi ne zna; oni znaju samo spoljašnju stranu života na ovom svijetu, a prema onom svijetu su ravnodušni" (Kur'an, 30:6-7). Fokusiranost i istrajavanje na proučavanju dijela, bez svijesti o cjelini, prije je

---

<sup>4</sup> Koncept religijske nediferenciranosti korisnih nauka, s obzirom na predmet istraživanja i očekivane ishode, u savremenom dobu razvio je i detaljno analizirao Tarik Ramadan. Posebno informativno djelo na datu temu nosi naziv *Radikalna reforma* (Ramadan, 2016), u kojem autor elaborira ideju opće podjele znanosti na discipline Teksta ('ulumu-l-nusus) i discipline konteksta ('ulumu-l-vaki') te potencira nužnost praktične sinteze ova dva znanstvena toka zarad efikasnog nošenja sa zahtjevima ovosvjetske egzistencije.

znanstveno skrivanje negoli otkrivanje. Odatle, znanost kao ljudska aktivnost može biti dezorijentacijskog karaktera ukoliko nije potpuna i iz tog razloga nekorisna. Imajući u vidu navedeno, postaje iznimno začuđujuća okolnost da je, primjera radi, obilježje muslimana proteklih stoljeća bilo otklon ili barem nezainteresiranost za istraživanjima u sferi tehnologije, kao bitnog aspekta otkrivanja i upravljanja stvarnošću. Mnogostruka korist od različitih tehnoloških ostvarenja je neupitna.

Čini se kao da su namjere muslimana savremenog doba da izučavaju korisnu znanost bile preokupirane orijentacijom na teološke discipline, iako su dileme i preferencije u vezi koristi različitih znanstvenih oblasti načelno riješene još u okrilju klasičnog perioda islamske kulture. Ovakav pristup ishodište ima u dalekoj prošlosti - stanovište na koje se poziva Al-'Alwani, autor djela *Idžtihad*, kada pojašnjava opće stanje muslimanskog uma. "Muslimanski um je otišao u dugu dobrovoljnu mirovinu, lišavajući se primjene istraživanja i rezoniranja. Glavna funkcija znanstvenika bila je čitati stare tekstove svojoj publici, dati jednostavna objašnjenja, sažimajući duge diskusije i dajući minimum komentara. U osmom i devetom stoljeću po Hidžri znanstvenici su bili osuđivani za prakticiranje idžtihada; bilo im je zabranjeno izdavanje fetvi a njihovi radovi su konfiscirani" (Al-'Alwani, 2008, str. 30). Ovdje, zapravo, treba tražiti odgovor na pitanje zašto je intencijski fokus znanstvenog pregalaštva muslimana postao limitiran kako je naprijed opisano<sup>5</sup>. Inače, kada se sagledava pozicija znanosti u islamu, specifična okolnost je insistiranje na značaju intencije.

### Značaj namjere

Općenito, pozitivno strukturirana komplementarnost ljudske aktivnosti i srčanog stanja uvjetujući je prefiks bilo kojeg korisnog djela u perspektivi islama. Da bi znanje imalo adekvatan i ovosvjetski i onosvjetski efekat, znanstvena aktivnost mora imati zadovoljavajuće srčano ishodište, što će, zauzvrat, rezultirati duhovnim oplemenjenjem. S tim u vezi, Muhammed, s.a.v.s., na sljedeći način definirao je temeljni aspekt korisnog znanja: "Znanje

---

<sup>5</sup> Detaljnije kritičke uvide u korijene problema muslimanskog zastoja na planu znanstvenog razvoja, kao i instrukcije za intelektualni preporod ummeta, moguće je pronaći u djelu *Šeri'at: islamsko zakonodavstvo – smjernice za razumijevanje u savremenom dobu* (Asad, 2017).

se dijeli na dvije vrste: znanje koje je ostavilo trag na srcu, a to je korisno znanje, i znanje koje se nalazi samo na jeziku, a to znanje je samo Allahov dokaz protiv čovjeka." (Arif, 2000, str. 159) Ovdje dolazimo do tačke koja zahtijeva podrobnije pojašnjenje presudnog značaja namjere.

Osim blagodati i časti koje za vjernika može polučiti njegovo izučavanje neke znanosti, u isti mah, to je i ogromna odgovornost. Svi ljudi će, polažući račun za svoja djela, biti pitani na Sudnjem danu zašto su nešto radili i kako su to izvršavali. Prenešeno u naš tematski kontekst, učenjaci će biti pitani da li su studirali zarad Allahovog, dž.š., zadovoljstva i u skladu sa referentnom pravnom regulativom islama. Poslanik, s.a.v.s., izrekao je brojne prijetnje onima koji se budu bavili naukom s pogrešnim nijetom. Ovom prilikom izdvojit ćemo sljedeći hadis: "Ko bude izučavao nauku kojom se postiže Allahovo zadovoljstvo, ali isključivo radi ovosvjetskih koristi, taj na Sudnjem danu neće ni osjetiti džennetskog mirisa" (Es-Sidžistani, 2012, str. 286-287). U navedenoj predaji naznačena je posljedica pogrešne motivacije utemeljene u ekskluzivno dunjalučkoj orijentaciji. U drugim predajama ova opća tendencija biva specificirana kroz konkretne primjere. Tako, Muhammed, s.a.v.s., kaže: "Ko traži znanje da bi se natjecao u slavi sa učenjacima, ili se prepirao sa glupima, ili želio da dobije naklonost ljudi, pa on se zaputio prema džehennemskoj vatri" (Arif, 2000, str. 204). Islam se, prema tome, ne zadovoljava samo time da ljude upućuje na znanost, nego traži od njih da propituju svoje intencije prilikom istog. Zato što, npr., onaj koji je obrazovan, a pogrešnih je motiva, može izazvati veću štetu od onog koji nije učen, a loših je namjera. Kur'ansko-hadiskim napucima te stavovima uleme nastoji se predupriediti takva socijalna devijacija. "Islamski obrazovni sistem nikada nije odvajao obučavanje uma od obučavanja duše i cijelog bića osobe. On nikada nije smatrao prenošenje znanja ili posjedovanje znanja legitimnima, bez posjedovanja odgovarajućih moralnih i duhovnih kvaliteta. Ustvari, posjedovanje znanja bez ovih kvaliteta smatralo se opasnim, tako da je perzijski pjesnik Sena'i mogao nazvati osobu koja je posjedovala znanje bez moralnih i duhovnih vrlina lopovom, i ustvrdio je: „Ako lopov dođe s lampom, on će biti u stanju da pokrade više dragocjenosti“ (Nasr, 1994, str. 119-120).

Imajući na umu kumulativni efekat znanstvenog angažmana s obzirom na društvo u cjelini, poseban problem su stručno osposobljene osobe sklone znanstvenoj falsifikaciji. U skladu sa

upropaštavajućim efektima njihovog pseudoznanstvenog djelovanja po čitavu zajednicu, Poslanik, s.a.v.s., uputio im je odgovarajuću prijetnju: "Ko na mene namjerno slaže, neka pripremi sebi mjesto u Džehennemu" (Et-Tirmizi, 2010, str. 436-437), kao i: "Ne lažite na mene - jer ko bude lagao na mene, ući će u Džehennem" (Et-Tirmizi, 2010, str. 437). Upravo zbog toga, još u najranijim periodima razvoja znanosti u okrilju muslimanske kulture učenjaci su istrajavali na etičkoj konzistentnosti kao preduvjetu bavljenja bilo kojom znanstvenom disciplinom i, općenito, bilo kakvim učešćem u znanosti<sup>6</sup>. To je posebno vidljivo kroz pažnju koju su posvećivali hadiski učenjaci pri analizi etičkih kvaliteta prenosilaca hadisa.

Iako je pogrešno oblikovana namjera temeljni hendikep za prihvaljivost bilo kojeg dobrog djela, redukcija dozvoljenog opsega pravilne namjere, isto tako, faktor je koji može doprinijeti jačanju znanstvene impotentnosti. Ne možemo se oteti utisku da je karakteristika muslimanskih znanstvenih interesa danas u prevladavajućoj mjeri prisustvo repetitivnog diskursa, bilo da je to situacijski neophodno ili besplodno. Budući da je stvarnost fenomen dinamičkog karaktera, u promijenjenim okolnostima kojima svjedočimo i čiji intenzitet iz dana u dan jača, javio se primjetan raskorak između zahtjeva stvarnosti i znanstvenog angažmana muslimana. S obzirom na tematski kontekst našeg rada, staviti ćemo u prvi plan jedan od faktora koji je, po našem mišljenju, najizravnije utjecao i generirao smanjenje zainteresiranosti za diferenciranim naukovanjem u kontekstu opće-znanstvenih kur'ansko-hadiskih poticaja.

## **Ibadet i (ili) ilm**

Sveukupnim kulturnim razvojem muslimanskog svijeta javila se, veoma rano, neprirodna, ali u znanstvenim krugovima potrebna, podjela fikha na ibadat<sup>7</sup> i muamelat. Vremenom, ljudi su

<sup>6</sup> Kolika je pažnja posvećivana plemenitosti namjere u muslimanskoj srednjovjekovnoj kulturi svjedoči protest uleme organiziran kao sijelo žalosti za naukom zbog odluke Nizamul-Mulka da odredi nastavnicima plaće, kada je izrečeno: "Naukom su se bavili ljudi visoke motivacije i čistih duša, oni koji su je izučavali zbog njene plemenitosti, a preko koje bi postigli ljudsku savršenost, pa ako se za nju odredi nagrada, njoj će pristupiti bijednici i lijenčine, što će biti uzrokom njenog omalovažavanja i slabljenja" (Siba'i, 2005, str. 156).

<sup>7</sup> Inače, termin *ibadet* obuhvata opće i specifično značenje čovjekovog odnošenja prema stvarnosti koja ga okružuje.

(ne)svjesno prihvatili akt unutarznanstvene procedure<sup>8</sup> kao refleksiju realne podijeljenosti čovjekovog djelovanja, tj. da ibadet obuhvata samo obredoslovlje (ibadat), a da međuljudski odnosi (muamelat) ne spadaju u ibadet. Ovdje se desila greška predstavljanja i prihvatanja dijela kao cjeline, odnosno prihvatanje specifičnog značenja (obredoslovlje) kao općeg (dobro djelo kojim je zadovoljan Uzvišeni Allah i koje je urađeno u skladu sa propisima islama)<sup>9</sup>. Zbog toga su mnogi prihvatili da je namaz ibadet, ali nisu prihvatili da izvršenje povjerenja, iskrenost u govoru, naređivanje dobra, također, spadaju u ibadet (Azzam, 1999; El-Kardavi, 2001). Gledano iz ugla općesocijalnog konteksta, logična posljedica takve podvojenosti bilo je interesno preferiranje obredoslovlja nad ostalim životnim sferama kao izraz privrženosti fenomenu ibadeta. Usljed takvog stanja, bilo je za očekivati da će se isti model prosuđivanja prenijeti i na oblast znanosti, pri čemu se bavljenje disciplinama koje ne tretiraju obredoslovlje neće razmatrati u perspektivi ibadeta. Takvo shvatanje implicira da i bavljenje znanostima kao ibadetom podrazumijeva samo *vjerske* znanosti (fikh, hadis, tefsir...), što je u bitnome umanjilo plodonosnost unutar muslimanskog znanstvenog miljea. Kako se postepeno, u okolnostima promocije *taklida* i apstinencije od *idžtihada*, formirao stav da su fenomeni u *vjerskim* naukama uglavnom bili objašnjeni, to se nije javljala adekvatna potreba za bilo kakvim vanteološkim znanstvenim angažmanom u namjeri postizanja Allahovog, dž.š., zadovoljstva.

S druge strane, ako se ibadet posmatra kao sveukupnost zadovoljavajućih odnosa prema stvarnosti, onda je čitav život potencijalno ibadet (longitudinalno), kao i izučavanje svakog aspekta stvarnosti (transferzalno). Međutim, recentni statistički podaci u vezi znanstvenih interesa pokazuju da su muslimani svojim odnosom prema izučavanju stvarnosti (ne)svjesno reducirali ibadet na strogo obredoslovnu ravan. To, pak, ne može naći odgovarajuću potporu u hadiskim predanjima. Zapravo, davanjem prednosti znanstvenom pregnuću nad obredoslovljem u brojnim hadisima stimulira se razvoj znanstvenog mentaliteta. Muhammed, s.a.v.s., je rekao: "Draža mi je vrlina nauke od vrline pobožnosti, a vaša najbolja vjera je čuvanje sebe od zabranjenih stvari" (Arif,

<sup>8</sup> O ovom fenomenu detaljnije pogledati u djelu *Ibadet u islamu* (El-Kardavi, 2001).

<sup>9</sup> U stručnoj terminologiji fenomen poznat kao *halo-efekat*.

2000, str. 161). Također, kada su Poslaniku, s.a.v.s., spomenuta dva čovjeka - jedan od njih je pobožan, a drugi učen - predstavljajući odlikovanost učenosti nad pobožnošću, Poslanik, s.a.v.s., rekao je: "Vrijednost učenog nad pobožnim je kao moja vrijednost nad najslabijim među vama(...)" (Et-Tirmizi, 2010, str. 457). Ovakav status nauke u islamu predstavlja snažan poticaj za transfer znanstvenih spoznaja.

### **Distribuiranje i uskraćivanje informacija**

Znanstvena inertnost ili tromost neprihvatljivo je stanje znanstvenika u okvirima islama. Motivacijski impuls za razvoj znanosti gradi se posredstvom dva alata, kroz poticaj za širenje i prijetnju za uskraćivanje znanja. Potičući diseminaciju znanja, Muhammed, s.a.v.s., je rekao: "Najbolja sadaka je da čovjek musliman nauči neku nauku, a zatim prenese na svoga brata muslimana" (Arif, 2000, str. 51). U drugoj predaji, pojašnjavajući suprotno stanje učenjaka, rekao je: "Primjer onoga koji se pouči nauci, zatim ne prenosi stečeno znanje na drugoga, je kao primjer onoga koji sakupi imetak pa ne dijeli i troši u dobrovoljne svrhe od njega" (Arif, 2000, str. 198). S druge strane, ciljano uskraćivanje informacija vodi ka rigoroznoj kazni na ahiretu. Ebu Hurejre, r.a., veli da je Muhammed, s.a.v.s., u tom smislu, izrekao snažnu prijetnju: "Ko bude pitan za neko znanje, pa to sakrije i ne htjedne da objasni, zauzdaće ga Allah na Sudnjem danu uzdom vatre" (Arif, 2000, str. 222). Ovdje se javlja zapitanost kako muslimani danas postupaju s obzirom na principe širenje i uskraćivanje znanja. Gledano iz perspektive posljedica, bitno je koje informacije distribuiramo, a koje konzerviramo. Da li mi danas, predstavljajući to kao znanje, širimo informacije koje nas međusobno kompromitiraju i uzrokuju podjele, dok, insistirajući na takvom pristupu, ne otvaramo prostor i ne pridajemo odgovarajuću pažnju sadržajima koji nas spajaju i čine jačim? Dobrota koja vjernika stiže zarad bavljenja znanošću nije ograničena samo na ovaj svijet nego se proteže i na ahiret. U tom smislu Poslanik, s.a.v.s., pojašnjava: "Kada čovjek umre prestaju mu teći sevapi, osim u tri slučaja: od trajne sadake, od znanja koje je ostavio pa se njime koriste ljudi, i od hairli djeteta koje se moli za njega" (El-Kušejri, 2015b, str. 207).

Iz navedenih hadisa možemo razumjeti koliko islam stimulira svoje pripadnike da ulažu napor u izučavanje i produblјivanje

spoznaje određenih oblasti ljudskog života. Sam Poslanik, s.a.v.s., koji je *divan uzor*, poistovjećuje svoju misiju sa pozivom učitelja: "Doista me Allah nije poslao da budem grub i neprijatan, nego me je poslao kao tolerantnog učitelja" (El-Kušejri, 2015a, str. 548). Muslimanima je kur'anski imperativ da slijede Muhammeda, s.a.v.s., a time i čast, u ovom slučaju, da budu nominirani kao učitelji. Noseći emanet znanosti pruža im se prilika da budu nasljednici Allahovog Poslanika, s.a.v.s., i na taj način steknu velike blagodati na ahiretu. A da bi musliman bio učitelj koji nosi epitet sljedbenika i nasljednika Muhammeda, s.a.v.s., neophodno je, slijedeći njegov primjer, da uskladi teoriju i praksu.

### **Teorija i praksa – rad u skladu sa znanjem**

Konstitutivni narativ islama obiluje sadržajima koji pozivaju na usklađenost djela sa riječima. Allah, dž.š., upozorava vjernike na potrebu da obezbijede kompaktnost riječi i djela ako teže da izbjegnju stanje koje nije u skladu sa Njegovim zadovoljstvom: "O vjernici, zašto jedno govorite a drugo radite? O, kako je Allahu mrsko kada govorite riječi koje djela ne prate!" (Kur'an, 61:2-3) Iako ovaj ajet porukom cilja cijelu vjerničku populaciju, na drugom mjestu upućeno je posebno upozorenje učenjacima: "Zar da od drugih tražite da dobra djela čine, a da pri tome sebe zaboravljate, vi koji Knjigu učite? Zar se opametiti nećete?" (Kur'an, 2:44) Iz citiranih ajeta razumije se da je obaveza ustanoviti praksu primjerenu određenim stavovima. Također, govor Poslanika, s.a.v.s., ide u prilog istoj konkluzivnoj liniji. Kako je zabilježeno u jednoj predaji, Muhammed, s.a.v.s., rekao je: "Osoba se neće pomaknuti s mjesta (na Sudnjem danu) dok ne bude upitana u što je provela život, da li je postupala po znanju, kako je stekla i u što je trošila imovinu i u šta je koristila tijelo" (Et-Tirmizi, 2010, str. 239). Opisujući stanje učenjaka čije je obilježje neusklađenost riječi i djela, Muhammed, s.a.v.s., rekao je: "Primjer učenjaka koji poučava ljude dobru, a zaboravlja da pouči sebe, je kao primjer svjetiljke koja svijetli ljudima, a spaljuje sama sebe" (Arif, 2000, str. 198). Učenjak koji uspije harmonizirati vlastiti govor i postupke može se nadati da će ostvariti vrijedne dunjalučke i ahiretske privilegije i nagradu. Ako, pak, takva orijentacija postane njegov permanentni životni trend, takav učenjak je, onda, vlastiti egzistencijalni mod strukturirao na tragu savremenog koncepta cjeloživotnog učenja.

## Koncept cjeloživotnog učenja

Musliman, inače, sve što radi traži za to utemeljenje i podstrek u kur'anskom tekstu ili govoru Allahovog Poslanika, s.a.v.s. On nastoji ispuniti naredbe svoga Gospodara i žudi za Njegovom pomoći i podrškom čineći, između ostalog, dovu. Jedna od tri imperativne forme<sup>10</sup> u Kur'anu koje tretiraju pojam uvećanja, formulirana u obliku dove, jeste ona vezana za znanje. Allah Uzvišeni kaže: " (...) I reci: 'Gospodaru moj, Ti znanje moje proširi!'" (Kur'an, 20:114) To što se vjernicima naređuje da mole Allaha, dž.š., za uvećavanje znanja konkretan je argument u prilog tvrdnji da znanost ima poseban status u islamu. Komentirajući ovaj ajet, Ibn Kesir navodi sljedeće: "U hadisu se kaže: 'Zaista je Allah nastavljao i dodavao objavu svome Poslaniku tako da je na dan njegove smrti ona bila najobimnija'" (Ibn Kesir, 2002, str. 833). Ova predaja sugerira da se Poslanikova, s.a.v.s., misija može posmatrati i kao kontinuirani progresivni tok individualne znanstvene formacije. Njegov cjelokupan život bio je, dakle, permanentno znanstveno obogaćivanje, na što je i druge upućivao.

Za identifikaciju koncepta cjeloživotnog učenja u primarnim izvorima islama vrijedna pažnje je predaja u kojoj Poslanik, s.a.v.s., kaže: "Budi učen ili onaj koji se podučava ili slušalac predavanja ili ljubitelj nauke, a ne budi nešto peto pa da propadneš" (Arif, 2000, str. 49). Način na koji je ova uputa izrečena nijednom muslimanu željom Allahovog, dž.š., zadovoljstva ne ostavlja prostora da i pomišlja na mogućnost uspješnog života izvan doticaja s nekim oblikom znanosti. Peta solucija, na temelju citiranog hadisa, vizira put u propast, i dunjalučku i ahiretsku<sup>11</sup>. Odatle je i razumljiva nezasita znanstvena glad vjernika, spomenuta od strane Poslanika, s.a.v.s.: "Neće se vjernik zasititi

<sup>10</sup> Osim ovog slučaja, imperativnu formu termina *povećati* (zade, jezidu, zid) nalazimo u ajetima (Kur'an, 38:61) i (Kur'an, 73:4). Naredba o povećanju u vezi znanja (Kur'an, 20:114) i namaza (Kur'an, 73:4) jedine su dvije imperativom sugerirane referentne ovosvjetske orijentacije. Ova naredba u suri *El-Muzzemmil* odnosi se na noćni namaz i učenjaci se slažu da je obligatna samo za Poslanika, s.a.v.s., dok za ostale muslimane spada u preporučene radnje. Iz toga slijedi da je jedina ovosvjetski orijentirana i populacijski relevantna naredba o uvećanju ona iz ajeta sure *Taha*, jer je općeg karaktera, dakle usmjerena na cijelu zajednicu, a ne na neku grupu ili pojedinca.

<sup>11</sup> Dodatna potpora navedenom jeste i predaja: "Prokletu je na dunjaluku sve što udaljava od spominjanja Allaha i onoga što tome vodi, osim učenjaka i onoga koji uči" (En-Nevevi, 1998, str. 103).

znanja koje sluša sve dok ne završi u Džennetu." (Et-Tirmizi, 2010, str. 458) Na osnovu ove predaje opravdano je zaključiti da bi vjerniku trebalo biti imanentno duhovno stanje koje korespondira konceptu cjeloživotnog učenja. Biografije muslimanskih učenjaka klasičnog perioda obiluju podacima iz kojih je čitljiva njihova posvećenost konceptu cjeloživotnog učenja. Takav pristup vjerodostojno ilustrira namjera poznatog mufessira El-Kurtubija (2013, str. 37): "S obzirom na to da je Kur'an knjiga koja u sebi objedinjuje sve vjerske znanosti, našao sam potrebnim da cijeli svoj život posvetim izučavanju tefsira i da na tom putu upotrijebim svu svoju energiju."

### **Rezultati recepcije kur'ansko-hadiskih poticaja za razvoj znanosti u klasičnom i modernom muslimanskom svijetu**

Činjenica da prve riječi Objave upućuju na znanost utrla je put metodičkom obrascu kojeg su Poslanik, s.a.v.s., i prva generacija muslimana upotrebljavali u svom govoru i djelovanju. U islamu se čak i vjerovanje dovodi u stanovitu vezu sa znanjem, iako na prvi pogled sastavni elementi ove relacije mogu biti međusobno isključujući. Dokaz u prilog rečenom jeste sljedeći ajet: "Znaj da nema boga osim Allaha!(...)" (Kur'an, 47:19) Ovim ajetom, iskazanim u formi naredbe, sugerira nam se da znanjem dokučimo vjerovanje, tj. da je znanost relevantno sredstvo koje vodi ispravnom razumijevanju Allahove jednoće i supremacije u svemiru.

Zato, muslimani koji se odluče da na takav način organiziraju svoj život, za rezultat će imati posebnu pažnju od strane Gospodara svjetova i ugled među ljudima. Na to upućuju riječi Uzvišenog: "(...) Allah će na visoke stepene uzdignuti one među vama koji vjeruju i kojima je dato znanje. (...)" (Kur'an, 58:11) Navedeni tekst možemo razumjeti kao podstrek vjernicima za bavljenje nekom korisnom znanošću. Isto tako, ukoliko pristupimo analizi biografija muslimanskih učenjaka, uvjerit ćemo se u vjerodostojnost ovog Allahovog, dž.š., obećanja. Okolnost da i u našem vremenu često koristimo imena četvorice imama, Buharije, Muslima, Gazalija, Ibn Tejmije, Sujutija i dr., kao potporu našim stavovima, potvrđuje prethodno stanovište. Dakle, ovi učenjaci su bili priznati u svoje vrijeme, a ni danas njihova razmišljanja i djela ne gube na značaju.

Ako pogledamo u povijest muslimanskog pregalaštva na polju znanosti, otkrit ćemo značajne rezultate unutar mnogobrojnih

znanstvenih disciplina tokom klasičnog perioda islamske kulture. Bio bi obiman zadatak baviti se cjelokupnim znanstvenim i inovatorskim opusom muslimanskih znanstvenika srednjeg vijeka. Stoga, zadovoljit ćemo se da ovom prilikom navedemo samo manji broj istih.

Općeprihvaćeno je da su brojevi koje i mi danas u Evropi koristimo modifikacija indijskih znakova, čiju obradu su izvršili arapski učenjaci. "Izvori koji su nam dostupni iz povijesti matematike spominju da je Abu Kamil najpoznatiji muslimanski matematičar. Živio je u 10. stoljeću po Isau, a.s., i napravio najveće korake u aritmetici i algebrici" (Alibašić i sar., 2003, str. 771). On, naravno, nije jedini. Po nekima, El-Havarizmi je poznatiji i priznatiji muslimanski matematičar od njega.

Također, Leonardo da Vinči se tretira kao pronalazač "camere obscure", preteče modernog fotoaparata koji je tek 1826. napravljen. Detaljnijim uvidom u relevantnu literaturu muslimanskih učenjaka saznajemo, međutim, da je "El-Hajtam bio prvi koji je izgradio, usavršio i isprobao ovaj 'uređaj'" (Ibrić, 2009) Danas je u mnogim segmentima života, posebno na vojnom planu, nezamislivo biti bez kamere ili fotoaparata, ali malo je ljudi upoznato s činjenicom da je temeljni doprinos tome dao El-Hajtam.

Kartograf Piri Reis, dizajneri braća Benu Musa ibn Šakir, matematičar El-Havarizmi, hirurg Albucasis, anatom Ibn Sina i drugi muslimanski geniji neizmjereno su doprinijeli progresu i slavi srednjovjekovne islamske države, a posljedično i svim narodima koji su došli u doticaj sa muslimanima. Možda najobjektivniju i najmjerodavniju ocjenu doprinosa muslimanskih znanstvenika svjetskoj kulturi predstavljaju riječi Adama Hart-Davisa, pisca i prezentatora BBC-jevog znanstvenog serijala *What the Ancients Did for Us*, izrečene prilikom promocije knjige *1001 Inventions: Muslim Heritage in Our World*: "Ova veličanstvena knjiga obiluje velikim idejama muslimanskog srednjovjekovlja. Od El-Džezajrija i njegovih izvrsnih satova, El-Kindija i Ibn el-Hajtema sa njihovim revolucionarnim optičkim teorijama, eksperimentima i knjigama, do astronoma koji su se upravljali zvijezdama kroz pustinju i kartografa koji su odredili sjever kao osnov, svaka stranica je rudnik predivnih informacija. Postoje čak i recepti za isprobati, a sve je prelijepo ilustrirano. Da sam barem imao ovu knjigu prije pedeset godina" (Hart-Davis, 2007 – vidi kod: Al-Hassani, 2007). Knjiga *1001 Inventions: Muslim Heritage in Our World* vjerovatno je i najzorniji prikaz veličine muslimanskog učešća u razvoju

svjetske kulture. Istinsko priznanje i znak veličine jeste onda kada to dolazi iz suprotnog tabora, kao što je u ovom slučaju.

Adam Hart-Davis nije jedini zapadnjak oduševljen srednjovjekovnim muslimanskim znanstvenim entuzijazmom, koji je polučio vanredne rezultate u mnogim znanstvenim oblastima. Nijemac Hendrik Hey, voditelj znanstvenog serijala *Svijet čuda* na TV-kanalu RTL2, oduševljen onim što su muslimanski znanstvenici patentirali, pita se zašto se u njemačkim školama ne izučava arapska kultura te konstatira: "Međutim, činjenica je da je vjera islam sve osim nasilja i terora. (...) Kad bi zapadnjaci samo znali koliko duguju islamskoj kulturi i nauci, obje kulture bi se znatno više međusobno razumijevale i poštivale." (RTL2, 2006) Ovaj dokumentarac ilustrira vojnu nadmoć muslimana tog vremena, koja nije bila utemeljena samo na fanatičnom vjerovanju nego i na znanstvenim postavkama i poduprta tadašnjom najmodernijom tehnologijom. Ova dva posljednja primjera pokazuju da se polahko skida veo tajne kojim je na Zapadu bilo obavijeno muslimansko inovatorstvo srednjeg vijeka. U periodu od 8. do 16. vijeka muslimani su bili vodeća svjetska sila. Sve što smo naveli u ovom odjeljku samo je blic-indikator koji ukazuje na to da osnovni razlog nekoć tako zavidnog položaja obuhvata njihov bogat i efikasan opće-znanstveni angažman.

Međutim, ovovremena referentna statistika pokazuje aktuelno stanje u muslimanskom svijetu unutar kojeg ne postoji zadovoljavajuća korelacija između teorije i prakse na polju znanosti, odnosno vidljiv je postojeći jaz između kur'ansko-hadiskih uputa i bijednog stanja muslimana. Danas u muslimanskom svijetu od 57 zemalja postoji samo 500 univerziteta. Uporedimo to sa Amerikom koja ima 5.758 i Indijom koja ima 8.407 univerziteta. Nadalje, ni jedan univerzitet u muslimanskom svijetu nije na top-listi 500 najboljih univerziteta u svijetu. Pismenost u kršćanskom svijetu je 90%, dok je u muslimanskom svijetu 40%, a u petnaest glavnih kršćanskih zemalja pismenost je većinom 100%. Nažalost, ni u jednoj vodećoj muslimanskoj zemlji pismenost nije 100% - u kršćanskom svijetu 98% djece dobije osnovno obrazovanje, dok u muslimanskom svijetu tek 50% djece završi osnovnu školu; u muslimanskom svijetu 12% je univerzitetski obrazovanih, dok je u kršćanskom svijetu 40%; glavne muslimanske zemlje imaju tek 230 znanstvenika na milion stanovnika, dok samo Amerika ima 5000 znanstvenika na milion svojih građana; za znanstvena istraživanja i

opći razvoj muslimanske zemlje odvajaju tek 0,2% od nacionalnog dohotka, dok kršćanski svijet za to odvaja 5% od svog nacionalnog dohotka (Cerić, 2009).

## Zaključak

Na osnovu rečenog moguće je ustanoviti da muslimani unutar svojih temeljnih vjerskih izvora posjeduju mehanizme koji ih, na izvjestan način, forsiraju na maksimalnu posvećenost znanosti i istraživanju. U perspektivi Kur'ana i hadisa proces znanstvenog angažmana iniciran je posredstvom intrinzične motivacije, modelirane kroz različite instruktivske forme inspiracije i upozorenja.

Ovaj rad djelimično pokazuje kakvu je afirmaciju zadobila znanost u klasičnom periodu islamske kulture, kada su se naši dobri prethodnici odazvali navedenim znanstvenim imperativima. Kao rezultat prihvatanja kur'ansko-hadiskih smjernica od strane generacija klasičnog perioda ostvaren je opći prosperitet muslimanskog društva i globalni civilizacijski primat koji su muslimani držali stoljećima, što je totalna suprotnost današnjeg stanja muslimana. U svrhu kraće ilustracije postojećeg stanja izdvojili smo, prema našem mišljenju, neke bitne momente u vezi tretiranih aspekata znanosti koji, u skladu sa našim uvidima u realnost muslimanskog svijeta, ne funkcioniraju na željeni način, a koji su bitni da bismo revidirali naš odnos spram znanosti i prevazišli trenutnu, deprimirajuću situaciju.

Primjetna je, dakle, stanovita korelacija između muslimanskog odnosa prema znanosti i njihovog *intro-ekstra* socijalnog statusa, tj. sveukupnog unutar društvenog stanja i pozicije spram drugih. Kako bi ova korelacija zadobila obol kauzalnosti, potrebno je dodatno elaborirati i naknadno empirijski propitati hipotezu da je izostanak pravilnog razumijevanja vrijednosti i obilježja znanosti u prevladavajućoj mjeri doprinio dekadenci i propasti višestoljetne zajednice općeg progressa. Tome u prilog govori i navedena statistika, koja neumoljivo svjedoči o našem odnosu prema znanju danas.

Iz rasprave proizilazi da je potrebno ustanoviti šta je u datom vremenu i prostoru prioritetna znanstvena korist, upriličiti kontinuirani refrešing vlastitih namjera u vezi znanstvenog angažmana, svaki - disciplinarno diferenciran - znanstveni rad utemeljiti i predstavljati u svjetlu ibadeta, istrajavati na

usaglašavanju teorije i prakse te znanstvene interese organizirati na principu cjeloživotnog učenja. Za očekivati je da bi ovi elementi bili efektivne komponente metodološke platforme, čiji je cilj smanjiti raskorak između načelne privrženosti znanstvenim poticajima u okrilju konstitutivnih izvora islama i očekivane znanstvene ekspanzije.

## Literatura

### a) knjige

- Al-'Alwani, T.J. (2008). *Idžtihad*. Sarajevo: El-Kalem i CNS.
- Al-Hassani, Salim T.S. (2007). *1001 Inventions: Muslim Heritage In Our World*. The Foundation for Science, Technology and Civilisation (FSTC): Manchester, UK.
- Alibašić, A. i saradnici (2003). *Atlas islamskog svijeta*. Sarajevo: Udruženje ilmijje Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini.
- Arif, M. (2000). *Hiljadu i jedan hadis*. Bihać: Islamska pedagoška akademija.
- Asad, M. (2017). *Šeri'at: islamsko zakonodavstvo – smjernice za razumijevanje u savremenom dobu*. Sarajevo: El-Kalem.
- Azzam, A. (1999). *Uticao akideta u izgradnji islamske ličnosti*. Zenica: -.
- El-Kardavi, J. (2001). *Ibadet u islamu*. Konjic: Medžlis IZ.
- El-Karadavi, J. (2012). *Kako se odnositi prema Kur'anu časnom*. Travnik: Elči Ibrahim-pašina medresa.
- El-Kurtubi, M.A. (2013). *Tefsir: sveobuhvatni tumač kur'anskih poruka*. Knj. 1; prijevod sa arapskog Zijad Dervić, Fahrudin Smailović. Sarajevo: Bookline.
- El-Kušejri, M. H. (2015a). *Muslimova zbirka hadisa*. Knj. 4; prevod i komentar Šefik Kurdić, Semir Rebronja. Zenica: Islamski pedagoški fakultet; Novi Pazar: Centar za proučavanje orijentalne civilizacije i kulture.
- El-Kušejri, M. H. (2015b). *Muslimova zbirka hadisa*. Knj. 5; prevod i komentar Šefik Kurdić, Semir Rebronja. Zenica: Islamski pedagoški fakultet; Novi Pazar: Centar za proučavanje orijentalne civilizacije i kulture.
- En-Nevevi, J. Š. (1998). *Rijadu-s-salihin: izbor hadisa iz djela; izbor Muhammed Mustafa el-E'azami*. 5. izd. Sarajevo: Visoki saudijski komitet za pomoć BiH.
- Es-Sidžistani, Ebu Davud S. E. (2012). *Sunen Ebu Davuda*. Knj. 5; prijevod i komentar Mahmut Karalić. Novi Pazar: El-Kelimeh: Fakultet za islamske studije.

- Et-Tirmizi, Ebu Isa (2010). *Tirmizijina zbirka hadisa sa komentarom*. Knj. 5; prijevod i komentar Mahmut Karalić. Novi Pazar: El-Kelimeh.
- Grandić, R. i Karić, E. (2009). *Pedagogija*. Tuzla: Book.
- Ibn Kesir, Ebu-l-Fida I. (2002). *Tefsir: skraćeno izdanje*. 2. izd. Sarajevo: Visoki saudijski komitet za pomoć BiH.
- Korkut, B. (1992). *Kur'an s prevodom*. Medina Munevvera: Kompleks Hadimu-l-Haramejni-š-Šerifejni-l-Melik Fahd za štampanje Mushafi Šerifa.
- Mlivo, M. (1997). *Index riječi Kur'ana*. Bugojno: autor.
- Nasr, S. H. (1994). *Tradicionalni islam u modernom svijetu*. Sarajevo: Rijaset islamske zajednice u BiH.
- Ramadan, T. (2016). *Radikalna reforma*. CNS: Sarajevo.
- Siba'i, M. (2005). *Fenomeni islamske civilizacije*. Bihać: Islamska pedagoška akademija.

#### **b) časopisi**

- Cerić, M. (2009). Muslimani su izgubili sposobnost da proizvode znanje. *Preporod*, br. 10/900, str. 6.
- Ibrić, A. (2009). Ibn El Hajtam (Alhazen) – izumitelj prvog fotoaparata svijeta, naočara i leća. *Novi horizonti*, br. 117, str. 40-41.

#### **c) multimedija**

- RTL2 (2006). *Welt der Wunder - Das geheime Wissen des Islam*. Prijevod: Svijet čuda - Tajna islamska znanja. Novi Pazar: El-Kelimeh – Izdavačka kuća Mešihata Islamske zajednice u Srbiji.

## **THE RECEPTION OF THE QUR'AN AND HADITH ENCOURAGEMENT FOR SCIENCE DEVELOPMENT IN THE CLASSICAL AND MODERN ISLAMIC WORLD**

Muamer Neimarlija, MA

### ***Abstract***

The aim of the current paper is to compare the reception of the Qur'an and Hadith texts related to science in the classical and modern world of Islamic culture. For this purpose, we have made the reinterpretation of certain texts related to science, within the constituent sources of Islam, the Qur'an and the Sunnah of Muhammad s.a.w.s., on the one hand, and the presentation of the attitude of Muslim people towards science in the medieval and modern times, on the other hand. Only certain texts from the Qur'an and Hadith, those, in the author's opinion, the most relevant ones, were chosen for the further analysis. Moreover, the flash indicators in relation to the Muslim attitude towards science were presented through scientific innovations and current statistical data.

For the purposes of this paper, a methodological approach based on the combination of traditional and rational tafsir (Halilović, 2015) and the application of a historical method (Granić & Karić, 2009) was used.

The findings reveal the discontinuity of the initial scientific strenuousness within the Muslim circles, as well as the correlation between the multi-century scientific impotence and the long-lasting civilizational flounder of the Muslim community –ummah.

**Keywords:** the Qur'an, Hadith, science, knowledge, Muslim civilization.

م. معمر نائماليا — كلية التربية الإسلامية في زينيتسا

## تقبّل القرآن الكريم والحديث الشريف كمحفزات لتقدّم العلم في العالم الإسلامي القديم والحديث

### ملخص

يهدف هذا البحث إلى المقارنة بين تقبّل نصوص القرآن الكريم والحديث كمحفزات في العلوم في العالم الإسلامي القديم والحديث للثقافة الإسلامية. ولهذا الغرض، تمّت إعادة تفسير لبعض النصوص وتأويلها في المصادر الأصلية في الإسلام، في القرآن الكريم وسنة محمد (صلى الله عليه وسلم)، ولها إشارات إلى العلم، من جهة، وعرض المواقف الإسلامية تجاه العلم في العصور الوسطى والحديثة، من ناحية أخرى. وفي هذه الحالة، اختار الباحث بعض النصوص من القرآن الكريم والحديث الشريف للتحليل المفصل. وكذلك، قدّمت مؤشرات لعلاقة المسلم مع العلم من خلال الابتكارات العلمية المرجعية والإحصاءات الحالية. وتشير النتائج إلى أن هناك انقطاعاً للحماس العلمي الأولي في الأوساط الإسلامية، فضلاً عن وجود علاقة بين قرون من العجز العلمي الطويل والانحطاط وغرق حضارة المجتمع الإسلامي - الأمة. ولأغراض هذا البحث استخدمت منهجية تستند إلى الجمع بين التفسير التقليدي والتفسير بالرأي (خليلوفيتش، 2015) وتطبيق الطريقة التاريخية (Karić و Grandić، 2009).

الكلمات المفتاحية: القرآن، الحديث، العلم، المعرفة، الحضارة الإسلامية.